Redaktör: Jarl Holmén, tel 08-790 34 64, e-post: jarl.holmen@lakartidningen.se

Många medicinska ord i Svenska Akademiens ordbok

Bengt Lindskog har under många år varit sakkunnig för Svenska Akademiens ordbok inom ämnesområdet medicin. Läkartidningen har bett honom att kort beskriva ordboken och vad sakkunniguppdraget har inneburit.

FOTO: TORBJÖRN LARSON

BENGT I LINDSKOG
professor emeritus, Lund

SAOB (Svenska Akademiens ordbok) är en historisk-nuspråklig ordbok, en dokumentation av svenskt skriftspråk och svensk ordhistoria från Gustav Vasas tid till vår egen. Den upplyser om ordets form och betydelse såväl i nuspråket som i äldre svenska och anger betydelsens förändring. Den ger också ordets etymologi, dvs ordets ursprung och samband eller släktskap med annat eller andra indoeuropeiska ord. Stor omsorg ägnas åt betydelsebeskrivningen, i regel åtföljd av belysande, daterade språkprov.

Första häftet år 1893

Uppgiften »att utarbeta en svensk Ordabok« finns inskriven i Svenska Akademiens stadgar av år 1786. Till en början skrev akademiledamöterna själva sina ordboksartiklar inom tilldelade bokstäver, ett arbetssätt som emellertid visade sig otillfredsställande och fick överges. Efter flera försök kom verket igång på allvar först under senare hälften av 1800-talet. Första häftet trycktes år 1893, första volymen 1898. Hittills har 33 volymer från A till Talkumera utgivits. Ordboken finns tillgänglig på Internet: ‹http://g3.spraakdata.gu.se/saob/›.

Alla artiklar har likartad formell konstruktion, och cirka 20 personer arbetar på heltid med att sammanställa materialet, som bygger på språkprov (excerpt) från alla sorters källor. Över 8 miljoner språkprov finns i SAOBs arkiv i Lund. Avsikten är att ge en så fullständig språklig beskrivning av varje ord som möjligt. Enstaka ord kan ha upp till 9 000 språkprov. Dessa skall gås igenom och sammanfattas i moment och eventuella undermoment i en enda artikel.

År 2017 har av Akademien satts som slutår för detta stora humanistiska projekt. Det finns många tankar, men ingenting är ännu bestämt om en fortsättning. Man har talat om supplement och om en helt ny ordbok i pappers- eller Internetversion. Under tiden pågår insamlandet av språkprov, som påbörjades i mitten av 1800-talet.

Cirka 150 sakkunniga

Två av de många viktiga fält som skall täckas in är ett ords betydelse och dess bruklighet. Här kan redaktören behöva hjälp av någon av de cirka 150 sakkunniga med var sin speciella kompetens och bakgrund.

Medicinen i sin helhet har varit det fält som jag haft äran hjälpa SAOB med. Inom detta stora språkområde blandas fackord ofta in i flera olika typer av texter. Eftersom snart 500 års svenskt språkbruk skall dokumenteras ansåg tydligen dåvarande ordbokschefen Sven Ekbo att det medicinhistoriska intresset var viktigt när han beslöt vem som skulle erbjudas sakkunniguppdraget efter anatomiprofessorn i Lund, Carl-Herman Hjortsjö, när denne drog sig tillbaka. Jag accepterade erbjudandet utan att egentligen ha klart för mig ansvaret och tyngden i uppdraget. I och med att jag samtidigt började bearbeta lexikonet »Medicinsk terminologi« fick uppgiften en allt vidare innebörd, något som visade sig vara ett värdefullt stöd i mitt eget ordboksarbete. När jag tillträdde 1974 var SAOB mitt i bokstaven S, och när jag slutade sommaren 2002 hade man hunnit till början av T.

Stoppa ut, smärta, svindel, stress …

Konkret består sakkunniguppdraget av flera uppgifter. Det gäller att utgående från en redaktörs fråga eller frågor förklara medicinska ord och uttryck och att kontrollera att föreslagen definition stämmer. Dessutom skall man avgöra om vissa medföljande språkprov endast gäller äldre tider eller har aktualitet än i dag. Ibland gäller frågorna en metod, ett instrument eller en behandling. Frågorna kan komma i klungor under kort tid eller enstaka med upp till ett par månaders mellanrum. Normalt behöver svaren inte behandlas direkt utan man har tid för begrundan och konsultationer av bl a egen litteratur. Redaktörerna håller alltid på med flera ordartiklar åt gången och kan vänta måttlig tid. Ofta är det lätt för den sakkunnige att lösa problemen. Svårt kan det bli när det gäller att tolka äldre medicinska texter, som uttrycket »stoppa ut sår«, vilket förekommer i ett Collegii Medici protokoll från 30 oktober 1682. Hur förklara det? Sök svaret själv under ordet »stoppa« på nätet.

Andra mer moderna frågor har varit hur man definierar smärta och svindel. På 1970-talet, när vi diskuterade smärta, fanns ingen färdig definition. Ej heller fanns möjlighet till IT-sökning, och smärtforskningen var i sin linda. Ordet spiral innebar en utredning av den medicinhistoriska användningen av ordet och dess nutida betydelse inom antikonceptionen. Lennart Levi hjälpte till med begreppet stress på 1980-talet. Giftinformationscentralen fick hjälpa till med frågan om huruvida talkjordshydrat fortfarande används som motmedel vid arsenikförgiftning.

Spännande och lärorikt vara sakkunnig

Som framgår är sakkunniguppdraget både spännande och lärorikt. Ett exakt svar kräver ibland ett omfattande kontaktnät som hjälp. En ensam medicinare kan idag inte täcka alla yrkets specialiteter. Flera frågor klarades via telefonsamtal, brev och andra kontakter med initierade, som alltid ställt upp med stort och positivt intresse. En svårighet kunde vara att hitta rätt person att fråga. Ej sällan blev svaret en lång (vetenskaplig) utläggning. Den fick så förkortas starkt till SAOBs redaktör, som i sin tur förkortade ytterligare till kanske enstaka rader. Ibland utväxlades flera brev i de olika leden, speciellt då språkredaktören med sin enormt breda kunskap ville ha förtydliganden. I sådana situationer får man klart för sig att medicin är bara en mindre del av hela vår kultur. •